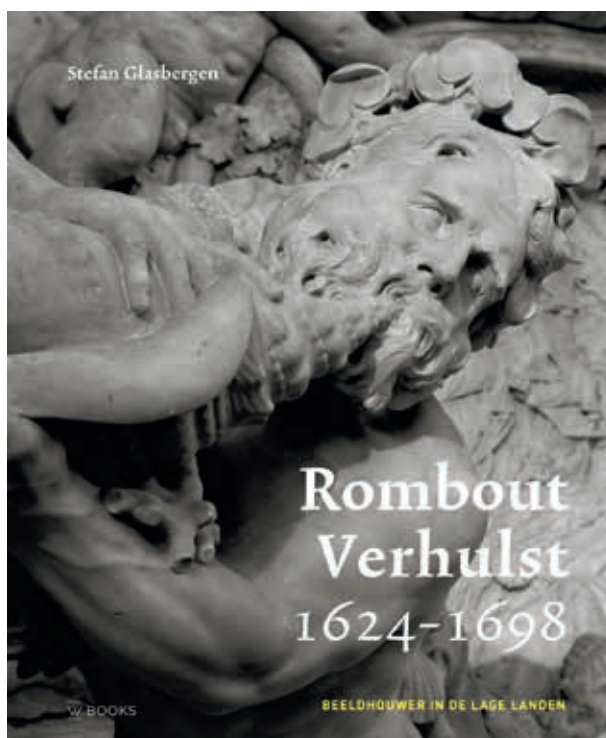

De publicatie is een uitstekend naslagwerk dat niet van de eerste tot de laatste bladzijde moet worden gelezen, maar door de lezer wel snel met memo's zal worden beplakt om specifieke passages aan te duiden en relevante informatie snel terug te vinden. De drie registers met namen en bedrijven, plaatsen en gebouwen en zaken en begrippen verhogen bovendien de doorzoekbaarheid. Vlaamse lezers zullen af en toe hun wenkbrauwen fronsen en op zoek gaan naar de betekenis van begrippen als bouwplaats, montageschuur en stijpunten, of alternatieven zoeken voor de Bruynzeelkeukens of vinexwijken. Maar dat onderstreept vooral de sterke kwaliteit van deze publicatie en toont aan hoe enerzijds de specifieke Nederlandse bouwpraktijk breed in beeld komt, en anderzijds hoe internationale ontwikkelingen op verschillende snelheden

regionaal en nationaal werden ingebed en kruisbestuivingen teweegbrachten.

De publicatie bevat een schat aan informatie voor Nederlandse erfgoedzorgers, maar ook voor internationale onderzoekers in architectuur-, constructie- en techniekgeschiedenis die door deze publicatie zullen worden geïnspireerd om onze materiële cultuur nog beter te analyseren. De internationale onderzoeker kan alleen maar hopen dat er ook een Engelstalige (digitale) versie wordt uitgegeven, zodat verder internationaal comparatief onderzoek kan worden aangevat en tegelijkertijd de rijkdom en het innovatieve karakter van het naoorlogse Nederland nog sterker kan worden gewaardeerd.

INGE BERTELS

STEFAN GLASBERGEN

ROMBOUT VERHULST 1624-1698 **BEELDHOUWER IN DE LAGE LANDEN**

Zwolle (WBooks) 2024, 384 pp., ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 978946286215, € 49,95

Monografieën over Nederlandse zeventiende-eeuwse beeldhouwers zijn zeldzaam. Nog sterker, ze zijn de afgelopen 95 jaar niet geschreven. Dat is niet omdat er zo weinig beeldhouwers zijn geweest en evenmin omdat het onderwerp niet bestudeerd wordt. Het cliché van veronachtzaming van de beeldhouwkunst is ondertussen eigenlijk wel versleten, vooral dankzij het werk van Frits Scholten. Maar die grotere belangstelling heeft niet geresulteerd in monografische studies over de

hoofdrolspeleers. Hendrick de Keyser (1565-1621) kreeg zijn laatste monografie in 1930, Artus Quellinus (1609-1668) in hetzelfde jaar. Nog ouder, uit 1907, is *Rombout Verhulst, beeldhouwer 1624-1697: een overzicht zijner werken* van de hand van Marinus van Notten, toen werkzaam in het Rijksmuseum.

Andere beeldhouwers die in hetzelfde segment voor admiraliteit en stadhoudelijk hof werkten, wachten nog op een dergelijke studie. Denk aan François Dieus-

sart (1600-1661), Pieter Rijcx (1630-1674), Bartholomeus Eggers (ca. 1637-1692), Jacobus Roman (1640-1716) en Johannes Blommendael (ca. 1650-1707). Ten opzichte van de honderden monografieën die aan zeventiende-eeuwse schilders zijn gewijd, is deze stand van zaken toch een aardige illustratie van de eenkennigheid van de kunsthistorische bestudering van de zeventiende eeuw.

Hoe bijzonder is het dan wel niet dat opeens een boek over Rombout Verhulst verschijnt, nog eerder dan de catalogus bij de langverwachte tentoonstelling over Artus Quellinus in het Paleis op de Dam aanstaande zomer. De verrassing is des te groter omdat auteur Stefan Glasbergen geen bekende is uit de kunstgeschiedenis. Glasbergen is historicus en als docent-onderzoeker verbonden aan de Hogeschool van Amsterdam. Vijf jaar geleden publiceerde hij een boek over Goeie Mie, ook bekend als de Leidse gifmengster, en in 2020 een kort artikel in *Oud-Utrecht* over de identificatie van een buste van Verhulst, namelijk dat die zijn leermeester Quellinus voorstelt. De sprong van een negentiende-eeuwse seriemoordenaar naar een zeventiende-eeuwse marmerbeeldhouwer is nogal groot, maar hij zet wel iets neer: een groot formaat boek van 29 × 24 cm, 384 pagina's en 259 afbeeldingen plus een bijlage met 25 niet eerder getranscribeerde archiefdocumenten. Ferme getallen die duidelijk maken dat dit een veelomvattend boek is.

Het is ook een aantrekkelijk boek, vooral vanwege de geweldige kwaliteit van de afbeeldingen. Bento Smit en Mees ten Hove hebben veel nieuwe foto's gemaakt die voortreffelijk zijn uitgelicht en perspectivisch rechtgezet. Die helpen enorm om het vakmanschap en de levendigheid van Verhulsts marmerwerk te leren waarderen.

De archiefdocumenten vormen ook een interessante bijdrage. Glasbergen heeft nieuwe gegevens over de verhuizing en werk in Leiden gevonden, verschillende versies van Verhulsts testament en de afwikkeling van zijn nalatenschap, plus nog meer stukken over het geschil met Engel de Ruijter over de betaling van het graf van diens vader in de Nieuwe Kerk.

Ik was uiteraard benieuwd over de motivatie van de auteur voor deze onderneming. Maar het boek zegt daar niets over. Niet hoe hij op het spoor van Rombout Verhulst is geraakt, noch wat hem zo boeit aan deze kunstenaar. Glasbergen presenteert zijn boek niet als een kunstenaarsmonografie. Hij spreekt over 'het verhaal van Verhulst'. Die generieke aanduiding typeert wat hij vooral doet: vertellen. Zo volgt hij de loopbaan van Verhulst via de steden waar de beeldhouwer woonde: Mechelen 1624-1646, Amsterdam 1646-1658, Leiden 1657-1663 en Den Haag 1663-1698. Tegelijkertijd vertelt de historicus-die-hij-is veel over Mechelen in de Tachtigjarige Oorlog en over de lotgevallen van de Republiek na de Vrede van Münster. De beeldhouwwer-

ken worden in deze narratieve lijnen ingevlochten. Sommige lenen zich daar goed voor. Denk aan praalgraven voor de vlootvoogden die tijdens zeeslagen aan flarden werden geschoten en wier alom betreurd dood in marmer troost en verheerlijking moest vinden. Die zijn goed gedocumenteerd, zodat ze gemakkelijk met de loopbaan van de maker en met het grotere verhaal van de jonge Republiek kunnen worden verbonden. Kleiner werk, waarvan we weinig weten, is heel wat lastiger in 'het verhaal' te passen.

Het is duidelijk dat Glasbergen de politieke en militaire conflicten van de zeventiende eeuw goed kent en bondig kan beschrijven. Ook heeft hij zich verdiept in de carrières van de militaire en bestuurlijke hoogwaardigheidsbekleders die Verhulst in grafmonument of portret vereeuwigde. Hoe al die opdrachtgevers onderling waren verknoopt, heeft eveneens zijn belangstelling. Anders dan de meeste kunsthistorici toont hij een sterke interesse in de kwartierstaten van het voor geslacht van de overledene, die menig grafmonument sieren. Bij sommige ervan weet hij zelfs aan te wijzen waar vergissingen zijn gemaakt. Dit zijn de gebieden waarin de auteur – als historicus – het verhaal naar zich toe trekt.

Artistieke aspecten worden niet met eenzelfde grip op de zaak behandeld. Glasbergen introduceert Verhulst als een 'innovatieve' kunstenaar, maar het lukt hem eigenlijk niet om dat inzichtelijk te maken. Dat vergt veel meer kunsthistorische expertise. Daarvoor zou het werk van Verhulst ook uitvoerig vergeleken moeten worden met het werk van anderen en dergelijke visuele exploraties biedt het boek niet.

Ook bij andere kwesties is merkbaar dat de auteur zich op onbekend terrein heeft begeven. Zo meent hij uit te moeten leggen wat barok is. Dat wordt dan 'de kunststijl van de contrareformatie en een reactie op de soberheid van het protestantisme'. Zo'n afgebakende en oorzakelijke definitie hanteren we in de kunstgeschiedenis niet (meer). En heel bruikbaar is die ook niet, want het boek gaat over een kunstenaar afkomstig uit een contrareformatische katholieke wereld die furore maakte in een protestante natie.

Stijlaanduidingen zijn termen met een geringe dekingsgraad, en dat geldt zeker voor barok. Daarom zijn kunsthistorici in het algemeen terughoudend met het gebruik van die term. Glasbergen kent die gevaren minder en probeert met brede noemers het werk van Verhulst te classificeren. Soms spreekt hij over 'de barok van Rubens', andere keren typeert hij Verhulsts werk als 'ongekend realisme dat schatplichtig is aan de classicistische barok'. Dat zijn stijleigenschappen die toch moeilijk te verenigen zijn.

Ook op iconografisch gebied kent de auteur nog niet geheel de weg. Het benoemen van betekenissen is soms wat omslachtig. Als we een anker zien op een graf van een zeeheld is dat uiteraard een maritiem motief

en dan is het anker van de hoop even niet relevant. Sommige uitgebeelde verhalen worden uitgebreider naverteld dan nodig, zoals het Salomonsoordeel bij een reliëf van Quellinus – niet eens van Verhulst. Juist grotere iconografische vraagstukken ontbreken, bijvoorbeeld de typologie van de grafmonumenten en hoe die typen zich verhouden tot wat er elders in Europa gebeurde.

Wat het boek niet biedt is een catalogue raisonné van Verhulsts oeuvre, waarin elk werk met een zekere systematiek wordt beschreven. De keuze dat niet te doen is begrijpelijk voor een niet-kunsthistoricus en in zekere zin aangekondigd in het streven 'het verhaal van Verhulst' te schrijven. Maar zelfs een lijst van werken ontbreekt en dat had er toch wel in gemogen. Nu is alles over de kunstwerken in de vertelling opgenomen. Daardoor is het lastig om zicht te krijgen op de stand van wetenschap en ook op wat Glasbergen nu precies zelf inbrengt. Door de noten achterin op te slaan wordt dat soms iets duidelijker, maar evenzo vaak blijft het gissen. Ook de vraag of een toeschrijving aan Verhulst nu wel of niet moet worden geaccepteerd, zit dikwijls wat weggestopt in het verhaal.

Het boek ambieert niet in kunsthistorische zin wetenschappelijk te zijn, dat wil zeggen zicht te geven op het proces van kennisvermeerdering, waarbij aangegeven wordt waar bestaande kennis en inzichten vandaan komen en hoe die kunnen worden aangevuld en aangescherpt. Dit had ik misschien wel gewild, maar ik kan Glasbergen moeilijk verwijten dat hij iets anders heeft gekozen: via Verhulst, synthetiserend wat de

kunsthistorische literatuur hem bood, het verhaal van 'de interne en externe conflicten van een jonge natie' vertellen. Dergelijk gebruik van kunstwerken als historische bron is wellicht een interessant voorbeeld van de *material turn* in de geschiedschrijving, maar voor de kunstgeschiedenis levert het eigenlijk geen nieuwe gezichtspunten op.

Nog een paar kritische punten. Misschien had het boek iets meer eindredactie kunnen gebruiken. Zo had de *Erzählungslust* van de auteur soms ingeperkt mogen worden. In het Mechelse hoofdstuk wordt ook het ontstaan van de Tachtigjarige Oorlog, te beginnen bij Luther, nog eens naverteld. Dat is niet nodig om het verhaal van Verhulst beter te begrijpen – geboortjaar 1624. Ook is het jammer dat de d/t-fouten er niet zijn uitgehaald. Een laatste puntje: Glasbergen vermeldt herhaaldelijk dat Verhulst uit Vlaanderen kwam, maar dat was Spaans Brabant (net als de Antwerpenaren Quellinus en Eggers). Tegenwoordig bestaat dat onderscheid nauwelijks meer, maar in de zeventiende eeuw was een Zeeuw ook iets anders dan een Hollander.

Al bij al is het een mooi en leesbaar boek over indrukwekkende kunstwerken die, naar ik vermoed, dankzij Glasbergen een groter publiek zullen bereiken. Ook een groter kunsthistorisch publiek; mogelijk nodigt het een kunsthistoricus uit om alsnog een beredeneerde catalogus samen te stellen van het werk van Rombout Verhulst.

ARJAN DE KOOMEN